

רוח צה"ל - איך נעשתה ההטמעה?

זהו מסמך שהכנתי לתהליך ההטמעה של רוח צה"ל, שפורסם בהשקת רוח צה"ל בצבא, וכעת הוא אינו נגיש. לכן השארתי אותו כפי שנכתב. אני מפרסם אותו שוב, מכיוון שיש מעט מאוד מידע בציבור בנושא ההטמעה של רוח צה"ל. דר' אבשלום אדם

תובנות [1] למסמך "רוח צה"ל" [2]

מעמדו של מסמך "רוח צה"ל"?

מסמך "רוח צה"ל" הוא מסמך ערכי, המתאר את הנורמות שלאורן ישאף החייל לפעול. נגדיר ערך: ערך מה שראוי, אידאל התנהגות שיש לפעול להשיגו. המסמך בכללותו ניתן בפקודת יום. ככזה מצווה החייל להישמע לו, על פי חוק השיפוט הצבאי. המסמך הוא אוסף ערכים לאורם צריך לנהוג החייל. נתונה לו האפשרות לשיקול דעת, אך היא מוגבלת ביותר. עליו לבחור לעשות את "המעשה הראוי שחובה לעשותו" לפי ערכי הקוד. "רוח צה"ל" הוא ביסודו מסמך המחנך לערכים ומתפקידו לשקף את דרכי ההתנהגות הראויה. בנוסף לכך, המסמך משמש כהצהרה חגיגית בה מוגדר ייעוד הצבא, מגבלות המנדט שלו בהיותו כפוף לשלטון המדיני, המחויבויות של הצבא ושל חייליו כלפי המדינה, והמחויבויות של הצבא כלפי חייליו ושל חייליו כלפי הצבא.

ההגדרה והמקורות ל"רוח צה"ל"

"רוח צה"ל" הוא על פי הפקודות חלק מהקוד האתי של צה"ל. הקוד האתי של צה"ל לא משרטט את המצוי אלא את היעד הראוי שרצוי לטפח את החיילים אליו. הוא מנחה לתשובה על השאלה, מהו המעשה הראוי שחובה לעשותו?

הקוד האתי של צה"ל בנוי משני חלקים: רוח צה"ל וכללי פעולה. הניסוח בלשון פעולה נמצא הן ב"רוח צה"ל" והן ב"כללי הפעולה".
"כללי פעולה", כשם כן הם, הם כללים

המנחים לפעולה ותפקידם לתווך בין הערכים לבין המציאות היומיומית בהתנהגות החייל. כללי הפעולה יהוו נספח בו יוגדרו דפוסי ההתנהגות הנדרשת באופן ספציפי.

במסמך כללי הפעולה אין אנו דנים כאן.

רוח צה"ל משמש כתעודת זהות ערכית: שכן תפקידו של המסמך להתוות את הדרך לחיילים בבחירת המעשה הראוי שחובה לעשותו, במעשיהם היומיומים וביחסי הגומלין שלהם: החיילים ינהגו, יחנכו, ויבקרו את עצמם וזולתם לפי ערכי רוח צה"ל.

לשם מה נחוץ המסמך "רוח צה"ל"?

הקוד האתי נחוץ בשל הצורך להתמודד באופן הראוי עם מצבים קשים ומורכבים שהם חלק מהווי הפעילות הצבאית. החייל במצבים אלה צריך להפעיל שיקול דעת ולקבל הכרעות באשר למעשה הראוי שחובה עליו לעשות. הערכים מהם מורכב "רוח צה"ל" אמורים להנחות את החיילים בתהליך קבלת ההחלטות ובאופן זה ישפרו את היכולת של החיילים להכריע בעד המעשה הראוי שחובה לעשותו בהתאם לתפיסה הערכית של הצבא. מכאן שהמסמך הוא נקודת התייחסות, מצפן שלכיוונו ינהגו החיילים. בכך מבטא המסמך תקן להתנהגות הראויה עבור כל חייל בכל דרגה ובכל תפקיד בצבא. נחיצותו, אם כן, נובעת מהיותו היא כמערכת ריסון פנימית להתנהגות שהינה מערכת סטנדרטים עבור כל אלה שהינם בשירות הצבאי.

מבנה המסמך

מבנה המסמך משקף את תכניו ואלו מצביעים על גבולות ההתנהגות הראויה של החייל במסגרת צה"ל במדינת ישראל הדמוקרטית. בראשית המסמך מבוא, בו מוגדר המנדט של צבא הגנה לישראל ופקידו בכפוף לחוקי המדינה. בהמשך למבוא, המקורות ל"רוח צה"ל": מורשת הקרב של צה"ל במסגרת ההיסטורית, צורת המשטר הדמוקרטית ומוסדות המדינה, המסורת היהודית וערכי מוסר אוניברסליים. הערכים הנם מערכת כלים שלובים והזיקה ביניהם אינה מקרית, הם מהווים מקשה אחת. עם זאת תתכן לעתים התנגשות בין ערכים. את הפתרון להתנגשות בין ערכים יש למצוא בכל מקרה לאור הבעייה העולה בו ולאור מורשת הקרב של הצבא. דוגמת הצלת חייל פצוע והגנה עליו תוך חירוף נפש היא אחת הדוגמאות לכך ששמירה על חיי האדם תעשה בגבולות נתונים לאור האתוס הצבאי של צה"ל.

מדוע חולקו הערכים לערכי יסוד וערכים שאינם ערכי יסוד. במסמך 13 ערכים המחולקים

לשלושת ערכי היסוד ויתר הערכים. מהו מעמד ערכי היסוד? ומהו תפקידם? ערכי היסוד מהווים תשתית לכלל הערכים ולהם כוח עדיף על ערכים אחרים.

מבוא למסמך

הצבא על מוסדותיו השונים כפוף לרשויות השלטון האזרחי והדמוקרטי. כאזרחים במדינת ישראל בראש ובראשונה, חיילי צה"ל מחוייבים לשמירה הן על חוקי המדינה, הן על כיבוד ערכיה וצביונה כמדינה יהודית דמוקרטית, ובכפיפות לאלה גם לפעולה בהתאם לערכי צה"ל ופקודותיו. רעיונות אלה מובעים ב-3 ערכי היסוד שלהלן:

קיימת נטייה לחשוב שערכים ומוסר הן מלים נרדפות ולא כך הדבר: יש סוגי ערכים שונים כמו ערכים אסטטטים, ערכי מוסר, ערכים המציינים יעוד ותכלית שאליהם שואפים וחותרים.

הערכים המופיעים במסמך "רוח צה"ל" אינם מקשה אחת, אנחנו מבחינים בין ערכי ארגון לערכי מוסר או לערכים מוטיבציוניים; וכן אנחנו מבחינים בין ערכי יסוד המהווים תשתית לרשימת הערכים שאינם ערכי יסוד.

ערך יסוד מס' 1 - הגנת המדינה: זכות הקיום של צה"ל מבוססת על ערך הגנת המדינה ותושביה. **הגנת המדינה** היא ערך, ומטרה שלאורה אנחנו פועלים, מטרה שאינה מסתיימת, אנחנו בפועלנו שואפים להגשמתה כל הזמן. ערך זה נגזר למעשה מהחובה המוטלת על המדינה להגן על טובת אזרחיה. מהי טובת אזרחיה? זו מוגדרת בראש ובראשונה על שמירה על זכויותיהם של אזרחיה. מכאן ששמירה על הגנת המדינה תעשה מתוך ההבנה בנחיצות של המדינה כמכשיר להגנה על זכויות האזרחים ולא כתכלית לשם עצמה. לערך זה יש הגנה בחוק הישראלי.

ערך יסוד מס' 2 - נאמנות למדינה ואהבת המולדת, כאן מופיע שילוב של שני ערכים: ערך מכונן, וערך מוטיבציוני.

נאמנות למדינה זהו ערך מכונן הנגזר מהחוק הישראלי ויש לו ביטוי בשבועת הנאמנות לצבא. מכאן שבערך זה באה לידי ביטוי ההשקפה ששירות צבאי נעשה מתוקף חוק; הנאמנות של החייל היא למדינה דמוקרטית בעלת צביון יהודי שתפקידה להגן על טובת אזרחיה.

אהבת המולדת הנו ערך מוטיבציוני. אין בערך זה ציווי על רגש אהבה למולדת או לארץ ישראל. אין לצבא מנדט ולא עניין לצוות על רגשות חייליו. אולם, יש בערך זה להזכיר לחייל שהמוטיבציה לשירות הצבאי נגזרת מאהבת החייל לביתו שלו, הבית הפרטי שלו, הבית שלו הינו חלק בלתי נפרד מהמולדת. מכאן שהמוטיבציה לשמירה על הבית הפרטי, וההרחבה של מושג הבית הפרטי במסגרת ההגנה על ביתו ומשפחתו במסגרת הקהילה בה חי האדם הם הבסיס

להבנה של ערך זה. המודל של מלחמת השחרור הוא המודל ללמידת ערך זה, ההגנה היא הגנה על

על המרחב בו הוא חי. ההגנה על המרחב היא פעולה הקשורה למקום, למולדת, למקום שאליו שייך אותו חייל.

ההתנהגות לאור ערך מוטיבציוני בדומה להתנהגות לאור ערכים אחרים אין מצויים אלא מנחילים בבחינוך במעשי היומיום של החיילים.

ערך יסוד מס' 3 - כבוד האדם: זהו ערך מוסרי. מתפקידו להדגיש כי בהגנת המדינה באה לידי ביטוי הגנת חיי אדם; הגנה זו היא חלק בלתי נפרד ממושג כבוד האדם, אם כי, כדי להגן על החיים אנחנו קובעים חוקים או תקנות שלכאורה פוגעים בערכים אחרים. לערך **כבוד האדם** יש הגנה בחוק הישראלי. ערך כבוד האדם מכיל את הרעיון היסודי **שהאדם אינו אמצעי אלא תכלית בפני עצמה**. שיקול הדעת בפעילות החייל ייעשה לאור ההכרה בערך כבוד האדם. לאור ערך זה יבחנו הפתרונות השונים של הבעיות המוסריות איתם מתמודדים. **האדם הוא לא אמצעי לשימוש, אלא הוא בעל ערך כשלעצמו**; ולא ניתן לאמוד את ערכו. על החייל והמפקד להכיר ולדעת את המגבלות הנגזרות מערך כבוד האדם בתוך המסגרות שבהם הם פועלים. על פי עקרון כבוד האדם החייל זכאי לפגוע בזולת רק מטעמי העקרונות של הגנה עצמית. על עקרונות ההגנה העצמית מבוססות משימות החייל שכן אחרת המלחמה שנלחם החייל אינה מלחמת צדק. כאשר נדרש החייל לפגוע באדם אחר בתנאי לחימה לא יאבד החייל צלם אדם ויעשה כמיטב יכולתו להמנע מפגיעה בלא לוחמים. וגם במסגרת של מלחמת צדק, האמצעים הננקטים במלחמה יהיו אמצעים צודקים, יכללו אך ורק פגיעה בלוחמים.

רשימת הערכים שאינם ערכי יסוד

היחסים בין הערכים לערכי היסוד הם תשתיתיים. במלים אחרות, ערכי היסוד הם התשתית לערכים שנכתבו אחריהם. חשוב לציין שהערכים הם לא מבודדים אלא מובלטת ההדגשה בהם לחיזוק נטיות להתנהגות (דיספוזיציות) שונות. אין הסדר של הצגת הערכים מרמז על סדר חשיבותם.

דבקות במשימה וחתירה לניצחון - דבקות במשימה זהו ערך מקצועי, שמטרתו היא לכוון את פעילות הגוף הצבאי. ההצלחה בפעילות הצבאית בייחוד במלחמה מותנית בשיקול דעת, ואומץ לב ונכונות לפעול "עד כדי חירוף נפש", שכן הצלחת המשימה לעיתים תצריך סיכון חיים. סיכון החיים הוא סיכון מחושב למול מטרה ואין לו מעמד עצמאי.

אחריות - זהו ערך תפקודי, המבטא כבוד עמוק לערך האדם, גבולות האני של הנושא באחריות מתרחבים. החייל נושא באחריות למעשיו הן בכוונה שהנחתה אותו במעשהו והן במבחן תוצאות

מעשיו. בנטילת יוזמה מגלה החייל מעורבות ובפעילות זו בא לידי ביטוי נטילת אחריות על מעשיו. האחריות היא אותה נטיה לפעולה (דיספוזיציה) שבה מוגדרת גבולות המחוייבות של החייל למעשיו. ביצוע פקודות כלשונן הוא מקרה פרטי של נשיאה באחריות.

אמינות- זהו ערך מוסרי, הנטייה לפעולה שביסודה יש לדבר אמת. המערכת הצבאית היא גוף גדול ומבוזר שיש בו חשיבות להעברת מידע אמיתי בין הגופים השונים המרכיבים אותו. יחסי גומלין שאין בהם אמירת אמת פוגעים ביכולת הצלחת הפעולה הצבאית וביכולת לסמוך על הזולת.

דוגמא אישית- זהו ערך מנהיגותי הדוגמא האישית היא בעלת תפקיד מרכזי במנהיגות, יש לה ערך חינוכי במורשת הקרב של צה"ל. נתנית דוגמה אישית היא כלי חינוכי המעצב התנהגות החיילים. הדוגמה האישית מאפשרת הנחייה לגבי ההתנהגות הנכונה והנחלה של ערכי הצבא. המושג "אחרי" הוא אחת הדוגמאות לכך ממורשת הקרב הישראלי. ערך זה הוא בבחינת נאה דורש ונאה מקיים. ערך זה בהנחלת מיומנויות ההתנהגות הרואייה הנו חשוב ביותר. ובה יש את אחד היסודות החיוניים לרעיון של החייל כמנהיג. גם ערכים אחרים חשובים למנהיג, אך הראשון שבהם בהקניית ערכי רוח צה"ל הוא הדוגמה האישית. גם החייל שאינו מפקד הנו מנהיג אמנם מנהיג לא פורמאלי בדלת אמות מידותיו, והמפקד הנו המנהיג הפורמאלי. בהתנהגותו ובדוגמה האישית שלו ישקף את המעשה הראוי להנחילו לאחרים.

חיי אדם- זהו ערך מכונן בטיחות של חיי האדם הוא הרעיון הגלום בערך זה. אין לסכן חיי אדם בשגרה של לומה ושגרה של אין לוחמה. בלחימה ובאמונים הסכנה אינה מטרה אלה נגזרת מדרכי הפעולה להצלחת המשימות השונות. לפיכך הסכון יהייה תמיד רק במידה הנדרשת לביצוע המוצלח של המשימה, צריך להתקיים יחס ישיר בן אומדן הסיכון בפעולה לבין הצורך בהצלחת המשימה. אין לפתח אתוס שיראה בחריגה מהמשימה יעד.

טוהר הנשק, ערך מקצועי, נשק אינו יכול להיות טהור ואינו יכול להיות לא טהור. נשק הוא מכשיר בידי האדם. השימוש בנשק הוא לגטימי במידה שהוא בה לפעול למען העיקרון הבלעדי המאפשר הפעלת נשק והוא בגבולות הזכות להגנה עצמית. אין להפעיל נשק שלא למען מימוש הזכות להגנה עצמית. בערך זה בא לידי ביטוי תפיסת מוסר הלחימה של החיילים. גבולות השימוש בנשק למטרה מוצדקת בלבד.

מקצועיות, ערך מקצועי, תפקידו להנחות את החייל למצויינות שהם תוצר הקניית המיומנויות הנדרשות במטה ובשדה בשגרת האמונים ובשגרה של הלחימה. בפעילות הצבאית נדרשות מיומנויות שונות לביצוע מיטבי של המשימות המוטלות על החייל. על החייל מוטלת החובה לשפר את יכולתו, ברכישת המיומנויות הנדרשות, לביצוע מיטבי של משימותיו במסגרת הצוות בו הוא עובד ובאופן אישי.

משמעת, ערך מקצועי, תפקידו להבהיר לחייל את הזיקה שמונחת בדרכי הצבא בפעולותיו

השונות. על החייל מוטלות פקודות שונות והנחיות לפעילות על החייל מוטלת החובה לציית לפקודות, למעט במקרה שהפקודה אינה חוקית בעליל. דגומה לפקודה שאינה חוקית בעליל היא דוגמת מקרה כפר קסם, שבו נצטוו חיילים להרוג בפקודה אנשים שלא היו לוחמים ושלא למען הגנה עצמית.

רעות, ערך מוסרי, תפקידו להבהיר את יחסי הגומלין שבין הלוחמים ובו בא לביטו האתוס הצבאי, שלפיה ההיחלצות להגנת חבר לוחם תעשה עד כדי חירוף נפש, שכן אין משאירים חייל פצוע בשדה הקרב ללא הגנה על חייו.

שליחות, ערך מקצועי, תפקידו של ערך זה מחולק לשניים, תפקידו הראשון, מכוון לכך שהשירות הצבאי הינו חובה שצריך שתעשה תוך כדי כוונה להצליח במשימות המוטלות על החייל ולא שיעשה את מעשיו כלאחר יד. התפקיד השני שמכוון אליו ערך זה הוא לכך שהחייל בהיותו בתקופת שירותו הצבאי הנו חלק מהצבא, והחייל ומכך נגזר שבהתנהגותו במרחב הציבורי משמש החייל כנציג צה"ל. מתוך ההכרה הזאת על החייל המייצג את הצבא לזכור לנהוג באופן נאות גם בהיותו במרחב הציבורי שהנו מחוץ לפעילות המקצועית הצבאית.

לקריאה נוספת

---

[1] נכתב על ידי ד"ר אבשלום אדם. הדברים מובאים בלשון זכר מטעמי נוחות לשונית בלבד. מובאים כאן עיקרי התובנות כפי שהם מובנים לי. הצורך בפרשנות ל מסמך "רוח צה"ל", תסייע בליווי תהליך הטמעת התפיסה הערכית של צה"ל.

[2] פקודת יום, ראש השנה תשס"ב